

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са XII научног скупа младих филолога Србије, одржаног
26. септембра 2020. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година XII / Књ. 2

Издавач

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

Уређивачки одбор

Проф. др Милош Ковачевић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Драган Бошковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Владимир Поломац, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Никола Бубања, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Јелена Петковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Биљана Влашковић Илић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Анђелка Пејовић, Филолошки факултет, Београд
Проф. др Ала Татаренко, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко“, Лавов, Украјина
Проф. др Миланка Бабић, Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву, Босна и Херцеговина
Проф. др Михај Радан, Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Проф. др Димка Савова, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Проф. др Душан Маринковић, Филозофски факултет Свеучилишта у Загребу, Хрватска
Проф. др Персида Лазаревић ди Ђакомо, Универзитет „Г. д Анунцио“, Пескара, Италија

Одговорни уредници

Проф. др Маја Анђелковић
Проф. др Мирјана Секулић

Рецензенти

Проф. др Биљана Влашковић Илић
Проф. др Владимир Карановић
Проф. др Душан Живковић
Проф. др Јелена Арсенијевић Митрић
Проф. др Маја Анђелковић
Проф. др Милица Спремић Кончар
Проф. др Часлав Николић
Доц. др Ана Живковић
Доц. др Анка Ристић
Доц. др Јасмина Теодоровић
Доц. др Јелица Вељовић
Доц. др Марија Лојаница
Доц. др Милена Нешић Павковић
Доц. др Тијана Матовић
Др Јелена Вељковић Мекић
Др Светлана Рајичић Перић

Секретар уредништва

Светлана Стевановић

Зборник радова са XII научног скупа младих филолога Србије,
одржаног 26. септембра 2020. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година XII / Књ. 2

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

О ДВОКЊИЖЈУ ЗБОРНИКА СА XII НАУЧНОГ
СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ

О ДРУГОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И
КЊИЖЕВНОСТИ СА ДВАНАЕСТОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Јелена И. Маринков

ИНЦЕСТ И ИДЕНТИТЕТ: МОТИВ ИНЦЕСТА У ДРАМАМА
МАСКА, ПОД РУШЕВИНАМА И КОД ВЕЧИТЕ СЛАВИНЕ / 13

Ана З. Хубер

ЖЕНСКИ ПОГЛЕД НА РАТ У ЈЕДНОЧИНКАМА МАКСА АУБА / 27

Дајана З. Милованов

ЖЕНА, СЕКСУАЛНОСТ И ЛЕПОТА У ТРАНСФОРМАЦИЈАМА
ЕН СЕКСТОН И КРВАВОЈ ОДАЈИ АНЦЕЛЕ КАРТЕР / 41

Александра В. Чебашек

ДИСФУНКЦИОНАЛНИ БРАК У НОВЕЛИ
„КРОТКА” Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ / 55

Милана М. Гајовић

МОТИВ МАШТЕ КАО ОСНОВА ИЗГРАДЊЕ ИДЕНТИТЕТА У
РОМАНИМА МОМО И БЕСКРАЈНА ПРИЧА МИХАЕЛА ЕНДЕА / 65

Милица Д. Пејровић

ТОТАЛИТЕТ ДЕТИЊСТВА У РОМАНУ ГОРИ МОРАВА
ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА / 79

Миона Р. Комаџина

ПРИСУСТВО ОДСУСТВА ФИГУРЕ ОЦА У ДЕЛИМА
МИРОСЛАВА КРЛЕЖЕ И ДАНИЛА КИША / 89

Гордана З. Божићевић

ПОСТМОДЕРНО ИСПИТИВАЊЕ МОГУЋНОСТИ ПРИПОВЕДАЊА У
КРАТКОЈ ПРИЧИ ПОЛА ОСТЕРА „БОЖИЋНА ПРИЧА ОГИЈА РЕНА” / 97

Дина М. Лиђанкић

РОМАН О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ:
КРАТАК ПУТ – ДУГО ПУТОВАЊЕ / 111

Сара Н. Мајсторовић

ОДИСЕЈ У НЕСТАЈАЊУ: О МОТИВУ БЕЗДОМНОСТИ У
РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 127

Милица Б. Мојсиловић

ОДИСЕЈЕВ СТРАХ ОД СИРЕНА / 139

Нађаша М. Милојевић

ДРУГИ, ТО САМ ЈА: (ДЕ)КОЛОНИЗАЦИЈА У РОМАНУ МАРСОВСКО
ВРЕМЕНСКО ИСКЛИЗНУЋЕ ФИЛИПА К. ДИКА / 145

Милица С. Станковић

ЛАВИРИНТ У ТЕКСТУ И ЛАВИРИНТ ТЕКСТА: БОРХЕСОВЕ
„РАЧВАСТЕ СТАЗЕ” У РОМАНУ ИМЕ РУЖЕ УМБЕРТА ЕКА / 157

- Ђорђе М. Ђурђевић*
БЛАГОВЕСТИ: ОНТОЛОГИЈА ПРАЗНИКА И ЕРОТИКА
КЊИЖЕВНОСТИ У КАНОНСКИМ И АПОКРИФНИМ ИЗВОРИМА
И ДРАМИ УДВОРЕЊЕ АРХАНГЕЛА ГАВРИЛА ДЕВОЈЦИ
МАРИЈИ ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА / 173
- Марија И. Слобода*
ЈАВОР: ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И НАУКУ – 1862/63. / 183
- Ана Д. Козић*
УМЕТНИК ПРЕД СКУЛПТУРОМ: ЕКФРАСА У
ПОЕЗИЈИ ВОЈИСЛАВА ИЛИЋА / 197
- Мариора Т. Сфера*
ТРАГАЊЕ ЗА ЕТНИЧКИМ ИДЕНТИТЕТОМ У
ПЕСНИЧКОМ ДЕЛУ ЈОНА МИЛОША / 207
- Јелена Ђ. Весковић*
Јелена М. Тодоровић Васић
СИМБОЛИЧКИ ОБРАСЦИ У ПОЕМИ „КАД ДОЂЕШ У
БИЛО КОЈИ ГРАД” МАТИЈЕ БЕЋКОВИЋА / 215
- Таијана Н. Кличковић*
УСПОМЕНЕ ВЕРЕ ПАВИЋ И ПРИПОВЕТКА „ПОЛУБРАТ”
МИЛОРАДА ПАВИЋА: ПАРАЛЕЛА / 223
- Сања П. Перић*
ФУНКЦИЈЕ МОТИВА КЊИГЕ У РОМАНУ САРА ПЕТРА САРИЋА / 233
- Александра Б. Маринковић*
„ШВАБИЦА” ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА У СВЕТЛУ
ФРОЈДОВСКЕ ПСИХОАНАЛИЗЕ / 243
- Милица М. Савковић*
НОСТАЛГИЈА КАО УТОПИЈА У РОМАНУ НЕ ДАЈ МИ
НИКАДА ДА ОДЕМ КАЗУА ИШИГУРА / 259
- Марија М. Шљукић*
КОНЦЕПЦИЈА ФЕНОМЕНА СЕЋАЊА И ПАМЋЕЊА У ПРОЗРАЦИМА
И ПРОЗРАЦИМА 2 СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ / 265
- Валентина В. Генцел*
УТИЦАЈ ИДЕЈА КОМУНИЗМА И ФАШИЗМА НА ГРАЂАНСКИ СТАЛЕЖ
У ПРОЗРАЦИМА И ЛАГУМУ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ / 277
- Емилија З. Мирковић*
ЕЛЕМЕНТИ ПОПУЛАРНЕ КУЛТУРЕ У ДЕЛУ ДОБРА
ПРЕДСКАЗАЊА НИЛА ГЕЈМЕНА И ТЕРИЈА ПРАЧЕТА / 287
- Александра З. Стојановић*
РЕЛИГИЈА ТОТАЛИТАРНОГ ДРУШТВА У РОМАНИМА ВРЛИ
НОВИ СВЕТ ОЛДУСА ХАКЛСИЈА И 1984 ЏОРЏА ОРВЕЛА / 299
- Никола М. Ђуран*
„ПОГЛЕД” И КРИЗА ЕРОСА У РОМАНИМА КАРСОН МЕКАЛЕРС / 311

Аутори

Ђорђе М. Ђурђевић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

БЛАГОВЕСТИ: ОНТОЛОГИЈА ПРАЗНИКА И ЕРОТИКА КЊИЖЕВНОСТИ У КАНОНСКИМ И АПОКРИФНИМ ИЗВОРИМА И ДРАМИ УДВОРЕЊЕ АРХАНГЕЛА ГАВРИЛА ДЕВОЈЦИ МАРИЈИ ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА

У раду се испитују релације између јеванђеоског наратива о благовештењу архангела Гаврила Марији Богородици (Лк 1, 26–38; Мт 1, 18), одговарајућих апокрифа (*Прошогеванђеље Јаковљево*, *Сказање Афродитијана Персијанца* (дужа верзија), *Свештенство Исуса Христа*) и благовештењске драме *Удворење архангела Гаврила девојци Марији Гаврила Стефановића Венцловића*, са посебним освртом на химнографију празника Благовести (*Минеј*, 7. април). У раду испитујемо сакралне и литерарне карактеристике појединачних фигура Богородице и архангела Гаврила.

Кључне речи: Благовести, Марија Богородица, архангел Гаврило, апокриф, богослужбена химнографија

Зачем же ты, еврейка, улыбулась,
И по лицу румянец пробежал?

1. Увод

Библијски и апокрифни прототекстови, који обрађују мотив благовештења архангела Гаврила девојци Марији (Лк 1, 26–38; Мт 1, 18; *Прошогеванђеље Јаковљево*, *Сказање Афродитијана Персијанца* (дужа верзија), *Свештенство Исуса Христа*) остварују теопетичко-интертекстуалну констелацију са текстовима који на основу њих настају, као што су Венцловићева *Благовештењска драма*, Пушкинова поема *Гаврилиада*, поема Пола Клодела, *L'Annonce faite à Marie*, те романса *San Gabriel – Sevilla* – Федерика Гарсије Лорке. Приликом разматрања у каквом односу стоје канонски, апокрифни и литерарни текстови, посебно важни могу бити Пушкинови стихови (1960: 124): „Беседы их нам церковь утаила, / Евангелист немного оплошал! / Но говорит армянское преданье.” У том смислу, литерарне обраде, као и апокрифи, иако се не морају поклапати са канонским верзијама, ипак јесу конститутивни чиниоци једне заједничке тајне, те апокрифно и литерарно проширење јеванђеоске матрице заправо се може прочитати и као својеврсно дубље, информативније, прецизније изјашњавање жељеног догађаја. „Док се канонским текстом истина намеће, у апокрифу она се ненаметљиво пружа читаоцу, а самим тим се и лакше и брже прихвата”, услед чега апокрифни текст „ефективније досеже и презентује истину од канонског текста који се сматра истинитим. У овој чињеници треба тражити разрешење загонетке зашто се

1 djordje.djurdjevic@filum.kg.ac.rs

у цркви читају апокрифи када су од стране Цркве проглашени ванканонским текстовима” (Анђелковић 2009: 42–43). Такође, апокрифна „мултижанровска структура (мешавина црквене и новозаветне књижевне предаје, средњовековних нормираних жанрова, јеванђеља и бајке), као и његова десиметрична, мултиидеолошка свест (правоверје, сујеверје, манихејство, гностицизам, аутентични етнокултурни миље), формирала је посебан облик идентитета апокрифног света” (Анђелковић 2009: 40), те Пушкинова примедба указује да су апокрифне и литерарне обраде шире од канонских, суштински, оне не морају бити искривљење јеванђеоских истина, већ њихова допуна. Томе у прилог иде и апокриф *Прошјојеванђеље Јаковљево*, које доноси приповест о Јоакиму и Ани, о Маријином рођењу, њеном увођењу у храм, чега нема у Библији, те је „ова повест из апокрифног предања врло брзо нашла своје место како у житијским текстовима, тако и у црквеној поезији” (Илић 2008: 36).

Удворење архангела Гаврила, сачињено Гаврилом Стефановићем Венцловићем, сакрална је благовештенска драма из 1740, блиска канонском обрасцу (Павић 1972: 188). Драмски облик изражавања Венцловић позајмљује из химнографије празника Благовести, где је *Богородичин канон* Св. Теофана Начертаног, испеван у форми дијалога. Међутим, и у њој, како ће бити показано, појављују се и моменти веома удаљени од јеванђеоске матрице. Замишљена као беседа на Благовести, за обележје модернитета има „неповерење у оно што је изван искуством обележеног круга [човековог, Ћ. Ћ.] знања” (Павић 1972: 188), а управо се у том неповерењу, карактеристичном за модерног реципијента, налази простор у ком се Венцловић поиграва са каноном, у ком га он оживљује и приближава пастви. С једне стране, празник Благовести узроковао је саму тему, којом се Венцловић бави, док су са друге „друштвено-историјске околности проузроковале политичку, социјалну и образовну разноврсност пастве, што је за последицу имало и специфичну улогу беседника која се може прецизирати улогом просветитеља и народног учитеља” (Анђелковић 2013: 724).

2. Благовести

У хришћанском искуству Благовести представљају иницијални празник, моменат у ком Стари завет додирује Нови, односно моменат у ком започиње тзв. друго стварање човека. Како Стари завет испишује живот човека Адама, тако Нови завет показује историју Богочовека Христа, док је њихова додирна тачка Богородица. Приликом првог стварања, човек у њему није учествовао, јер је Адам створен без сопствене воље, док су, током стварања Еве, њему чула била умртвљена. У другом стварању, које је нераскидиво везано са Маријом Богородицом, активно учествује човек, конкретно, а то је посебно важно, жена. Она рађа Нови завет, ствара Нови савез са Богом, даје Ново сведочење, Нови Тестамент, она је тачка преображаја човеке историје, јер „Бог постаје човек, да би човека начинио Богом” (Ђелијски 2016). Жена је место сусрета Бога и Човека, док женско тело постаје свитак, „в немже перстом отчим написася Слово” – „по ком се Очевим прстом написа Слово” (*Акаџистѝ Пресветѝој Богородици*) – у жену се уписује Бог, Слово, Логос.

Бог, дакле, свој прст не упира у Адама, у човека као целину, већ конкретно у жену. „Смирено *fiat* (‘Нека ми буде по ријечи твојој’) слушкиње Господње одговара на стваралачко фиат Оца Небеског; она је то слободно ‘да’ целог рода људског који је неопходни темељ за Оваплоћење” (Евдокимов 2001: 157). Прва стихира,

на *Господи воззвах*, којом се започиње прослављање празника Благовести², указује на важну блискост Бога Свете Тројице и Богородице: „Совет превечный / открывая Тебе, Отроковице” – „Совет Превечни открива Тебе, Отроковице”, јер, како сматра Николај Кавасила (2020), „без учешћа Три Божанске Ипостати не би могло бити донето решење о оваплоћењу Слова, тако и без сагласности Пренепорочне и садејства Њене вере, Предвечни Савет не би могао бити остварен”. Из таквог искуства, јасно је зашто је Богородица означена као она која је шира од небеса и која је виша и славнија од анђела. Она је бића које се налази тик испод Свете Тројице, боље речено, она јесте сам ’престол огњенозрачни и седилиште / престо Цара Небеског’ (трећа литијска стихира).

Благовести, такође, представљају у библијској историји метадогађај, који настаје као поновно пре-исписивање наратива о Адаму и Еви из *Књиже постанња*. Паралеле између некадашњег (старозаветног) и садашњег (новозаветног) јесу следеће: наспрам Едема налази се Црква, која својим бићем нуди поновну успоставу повређеног јединства Творца и човека; дата обнова тече, захваљујући томе што човек са себе скида своју адамовску природу и облачи се у новог човека, Христа; Евин грех искупљује Марија Богородица; уместо змије, која наговара на кршење Божанске заповести, јавља се архангел Гаврило, који позива на остварење Божанске замисли.

2. Интертекстуалне осцилације између сакралних и литерарних обрада Благовести

2.1. Фиџура Марије Богородице

Друга стихира на *Господи воззвах* празника Благовести испевана је као цитирање Маријиних речи, које се не налазе у Библији. Почетак друге стихире гласи: „Являешься Мне, яко человек, – / глаголет нетленная Отроковица ко Архистратигу, – / и како вещаеши глаголы паче человека?” – „Јављаш се Мени, као човек, – говори непорочна Отроковица Архистратигу – и како ми говориш речи које надвисују човечији разум?”. Одговарајуће место у *Јеванђељу по Луки* не постоји, архангел не задобија никакве телесне карактеристике. Доста је и других таквих места. Стихира Јована Дамаскина на *и ниње и ирисно* приказује архангела Гаврила, како, долазећи у Назарет, „помышляше в себе, чудеси удивляясь: о, како, в Вышних непостижим Сый от Девы раждается!” – „помишљаше у себи, задивљујући се чуду: О, како Онај на Висинама (или међу анђелима) недостижан од Деве се рађа”. Јеванђеоска деоница ни у једном тренутку не доноси унутрашње архангелове мисли, нити га поставља у субјективни однос према чуду, које он благовести. Апостол Лука архангела представља као функцију, никако као индивидуу. У поменутој трећој литијској стихири, Гаврило је означен као „воин Небесный” – „Небески војник”, чега, такође, у *Јеванђељу* нема; у другој стихири Јована Дамаскина, на *и ниње и ирисно*, оприсутњују се Гаврилове речи: „Не удивляйся странному моему зраку, / ни ужасайся, Архангел бо есмь. Змий прельсти Еву иногда, ныне же благовествую Тебе радость.” – „Не задивљуј се пред мојим страним обликом, и не плаши се, јер сам Архангел. Змија превари Еву некада, сада Ти благовестим радост.” Дата паралела се не успоставља у одговарајућем Лукином одељку. Редови „А она, видевши га, поплаши се од речи његове” (Лк 1, 29) нису у потпуној подударности са Дамаскиновом стихиром. Из *Јеванђеља* бива

2 Песме за овај празник испевали су Свети Јован Дамаскин, Свети Андреј Критски, као и константинопољски патријарси Свети Герман и Свети Анатолије.

јасно да се она плаши његове речи, док је архангелово физичко појављивање крајње проблематично. Крајње је нејасно шта Марија заправо види, сигурно је шта чује. *Прошјојеванђеље Јаковљево* поткрепљује дату сумњу. Пред Марију стаје архангел, поздрављајући је, међутим, она њему ништа не одговара, већ „размишљаше у себи говорећи...” (ПЈ 2005: 15). Врло је нејасна граница између њених мисли и њених речи, између онога што је бестелесно (мисао) и телесно (реч), итд.

Апокриф *Свешћенство Исуса Христа* исприповедан је на другачији начин од Лукиног текста. У њему сама Марија постаје наратор, она даје извештај о томе како се зачеће догодило. Посебно важно место у овом апокрифу јесте провера Богородичине девствености³, што је мотив којег нема ни у једној од осталих верзија догађаја. Дати нарагивни пасаж важан је зато што потврђује један од кључних догмата везаних за Њено увекдество. Такође, он може бити схваћен и као тумачење 25. стиха из прве главе Јеванђеља од Матеја, где се каже да Јосиф „не знаше за њу док не роди Сина свог првенца, и надеде Му име Исус”. Фрагмент „не знаше за њу док не роди”, у појединим тумачењима (нпр. аријанци Хелвидије, Евдоксије, Евномије), означеним као јеретичка, рашчитава се тако да Јосиф *знаше за њу њо рођењу*, што је створило велику расправу између отаца (у првом реду Јеронима), који су држали до тога да Марија остаје увекдева, и оних који су то негирали. Дужа верзија апокрифа *Сказање Афродитицијана Персијанца* поставља благовести у потпуно различити контекст од претходних случајева. Приповест о безгрешном зачећу бива остварена као тумачење сна, веома је снажан пагански оквир, док се благовесник архангел не појављује. Последња два апокрифа удаљенија су од канона, и док *Прошјојеванђеље Јаковљево*, као и химнографија празника Благовести, могу служити као допуна Лукиној приповести, упитно је у којој мери ова два апокрифа то могу бити.

Из јеванђеоске деонице место првог сусрета Марије и архангела Гаврила сазнаје се преко стихова: „А у шести мјесец послан би од Бога анђео Гаврило у град галилејски по имену Назарет, Дјевојци зарученој за мужа, по имену Јосиф, из дома Давидова; и дјевојци бјеше име Марија. И ушавши к њој анђео рече.” (Лк 1, 26–28) Лука, дакле, даје време догађаја, именује град, док конкретно место сусрета ипак не бива речено. Може се претпоставити да је посреди Јосифов дом, међутим, место је у *Јеванђељу* неодређено. Такође, Марија се јавља тек по архангеловом поздраву.

Апокрифи пак посебно разрађују овај моменат.

Прошјојеванђеље Јаковљево разлаже сусрет Марије и архангела на две фазе. Први део сусрета одвија се на бунару, где Марија, „узевши посуду, изиђе да захвати воду” (ПЈ 2005: 15), те чује архангелов поздрав. Друга фаза одвија се одмах затим, где уплашена „уђе у дом свој и остави посуду”, и у дому почиње разговор Марије и Гаврила.

При опису ове сцене *Прошјојеванђеље* јесте посебно значајно због тога што оприсутњује два мотива којих нема код Луке.

Први јесте поменути *ѡсуда* – матерински симбол, односно „материца у којој се обликује нов пород” (Гербран, Шевалије 2009: 735). Марија – будућа мајка – ипак посуду оставља. Она излази на бунар са посудом – у свету се појављује као

3 Дати одељак изгледа овако: „И заповедише да дођу поверљиве бабице. Тада им рекоше да поуздано испитају да ли је Марија девица или није. И бабице по телесном увиду поуздано установише и по истини рекоше свештеницима да је Марија девица, а да је њен син Исус Христос. И дођоше и оне жене које беху када Марија рађаше и то видеше. И зачудише се свештеници слушајући такво Маријино казивање и других жена које посведочише о њеном порођају.” (СИХ 2005: 79)

мајка која је једнака осталим, међутим, њено остављање посуде, заправо, представља разлику између Богородичиног и Евиног мајчинства. *Посуда* се јавља већ у првој стихире на *Господи возвах* празника, где се Гаврило обраћа Марији са „Божественная стамно манны” – „Чинијо Божанствене мане”. Та Божанствена мана јесте њен Син, који се рађа противприродно. Трећа стихира на *Господи возвах* започиње стиховима: „Бог идеже хошет, побеждается естества чин, – глаголет безплотный” – „Бог где хоће, побеђује се закон природе⁴ – говори бестелесни”.

Почетна блиског Марије и људског или природног закона огледа се и у дужој верзији апокрифа *Сказање Афродитијана Персијанца*, где на питање „Имаше ли икада мужа?” она казује: „Само обећана бејох. Пре него што беше предбрачни обред, у суботу, пре него што обасја сунце и не појави се, размишљах о овоме” (САПд 2005: 39). Размишљање о мужу, ког треба управо да *позна*, показује Марију као Евину ћерку, што она и јесте, међутим, Богородица одступа од своје адамовско-евинске природе, остављајући посуду, и обојује се. Такође, повлачење из света у дом, мотивисано њеним страхом пред непознатим гласом, представља повлачење у тишину, у ком ће она дубље моћи да ослушкује шта јој трансценденција говори. Њену молитвену будност потврђују речи из апокрифа *Свештienstivo Исуса Христа*, где сама Богородица сведочи: „Не спавах него будна бејох када к мени дође у место у коме живљах” (СИХ 2005: 79). Инсистирање на њеној будности, чиме се брише могућност некакве Маријине фантазије и утврђује истинитост Бога који се њоме објављује, налазимо у истом апокрифу, где, после више година од датог догађаја Богородица потврђује: „Да, Исус је мој син. Знам и сећам се када га родих” (СИХ 2005: 79).

Други важан мотив из *Прошјојеванђеља Јаковљева* јесте Богородичино црвено предиво. „И узевши црвено, седе за сто свој да преде. И изненада стаде пред њу анђеоски Господњи” (ПЈ 2005: 15). Иконичко представљање одеће Богородице и њеног Сина огледа у различитом позиционирању црвених и плавих хаљина. Богородица као спољашњу носи црвену боју, као унутрашњу плаву, док је код Исуса другачији распоред. Црвена боја јесте боја живота, крви (у том смислу човека), док плава симболизује небеску. Предући црвено предиво, Богородица се, заправо, припрема за рађање и доношење новог Живота. Дати мотивски комплекс код Луке не постоје.

Вербално уобличење сусрета архангела и девојке јесу истоветни стихови из *Јеванђеља од Луке* и *Прошјојеванђеља Јаковљева*: „Радуј се, благодатна⁵! Господ је с тобом, благословена си ти међу женама!” (Лк 1,28). Код Матеја не налазимо дати усклик, док су апокрифи *Сказање Афродитијана Персијанца* и *Свештienstivo Исуса Христа* блиски: у првом Богородица казује: „И дође анђеоски благовешћујући ми предивно рођење” (САПд 2005: 39), док у другом, такође, Богородица говори: „Он ми благовести како ћу од Светог Духа родити сина” (СИХ 2005: 79).

Гаврил Стефановић Венцловић пак уместо лексеме *благодатна*, користи лексему *обрадована* („Радуј се, обрадована, Господ с Тобоју!” (Венцловић 2006: 80)), што је блиско именовању у првој литијској стихире, где архангел проговара: „радујся, Обрадованная, Господъ с Тобою” – „Радуј се, Обрадована, Господ је са

4 Исти противприродни случај јавиће се и када Марија буде рађала и док Јосиф буде сведочио девичанско рађање, „паче естества зря” – „гледајући оно натприродно” (Октоих, глас 4, у недељу ујутру, по првом стихословију, седални воскресни, на Славу и ныне).

5 „Гаврил поздравља Марију, девојку заручену за мужа, чије је име Јосиф” (Лк 1, 27), двома речима [...]: *Chaire, kecharitōmenē*. Ово је ’анђеоски поздрав” (Николос 2015: 7), а *kecharitōmenē* (благодатна) најбоље је превести са: „Ти си преобразена милошћу” (Николос 2015: 45).

Тобом”. Како се „одређивање интертекста библијског порекла углавном врши на основу поређења са данас доступним преводима Библије, а не са преписима који су из истог раздобља као и дело уком су уочени” (Анђелковић 2019: 330), тако је готово неутврдиво порекло Венцловићеве лексеме *обрадвана*. Међутим, мимо ових лексичких неподударности (које могу бити и последица превода и редакција), много значајније јесте то како Марија доживљава дати поздрав. У Венцловићевој *Благовешенској драми*, Марија дати поздрав испрва чује као „чудан глас”, потом цело архангелово говорење њој је чудна реч (Венцловић 2006: 88), док у трећој стихирини на *Господи воззвах* архангел говори: „моим веруј истинним глаголом” – „веруј мом истинитом говору”. Различита атрибуција архангелове речи показује једну веома важну Маријину особину, која се огледа у следећем.

Чудно није чудесно и оно се онтолошки не поклапа са божанским чудом; чудно може бити блиско дијаболничком, змијином, те се у датом оквиру успоставља паралела између змијиног наговарања и Гавриловог поздрављања. Евино пасивно, некритичко послушање змије у Богородици бива напуштено, Богородица не слуша, она преиспитује, не понавља грешку своје прамајке, већ рационално, промишљено казује своје *Да*.

У *Књизи поштања* (главе 17 и 18) наилазимо на архетипски образац анђеоског благовештења: „Кад им се, пак, требао родити други син, и Абрахам и Сара били су већ старци, па анђелу, који им навијешта дијете, Сара одговара: *jichak!* Какве ли смијурije! То значи име *jichak* – смијурija. Према земаљским мјерилима: смијурija, то је немогуће.” (Таубес 2008: 91) Преко пристајања једне девојке, у ком „Бог није присилио Марију да било шта учини” (Мираваље 2007: 73), да учествује у тајни, која се као таква (човек рађа Бога) први пут пројављује свету, Јован Зизјулас (2009: 322) објашњава значај саме Богородице, који се огледа у њеном позитивном одговору: „Богородичино ’Да’ представљало је израз човекове слободе; сагласност и пристанак човекове слободе на овај науи Божији”, односно „слобода Пресвете Богородице да пристане јесте слобода која се продужава у целокупној тајни Христовој, у целокупној тајни спасења” (Зизјулас 2009: 324), такође, „Пресвета није могла да одбаци вољу Божију, не зато што није имала слободу, већ управо супротно, зато што је имала стварну слободу” (Влахос 2009: 264). Старозаветно „створимо човека” (Пост 1, 26⁶) постаје новозаветно Богородичино *ДА*, у коме се огледа Њено слободно ступање у друго стварање, Њено саучесништво. Слободног учешћа у првом стварању није било. У другом стварању Марија пак није пасивни саучесник. Њено неповерење и дуги дијалог са архангелом показују да она свесно ступа у тајну.

2.2. *Фиџура арханђела Гаврила*

Део је општег културног миљеа да Божији благовеститељ бива препознат као архангел Гаврило, међутим, извори су веома разједињени по датом питању. У *Јеванђељу од Маџеја* Гаврило се уопште не појављује, док се у ширем оквиру описиваног догађаја Јосифу јавља анђеоски Господњи (Мт 2, 20). Код Луке Гаврило не носи титулу арханђела, већ је именован или као анђеоски Гаврило (Лк 1, 26) или само као анђеоски (Лк, 28, 30, 34, 35, 38). Ово јеванђеље је посебно значајно и због тога што се у њему Гаврило самоидентификује: И одговарајући анђеоске рече му: Ја сам Гаврило који стојим пред Богом, и послан сам да ти говорим и да ти ово бла-

6 Уколико је симболика бројева важна, онда свакако није случајно што је исти број стиха у ком се доноси одлука о стварању Адама (Пост 1, 26), и стиха о благовештењу рођења Христа (Лк 1, 26).

говијестим” (Лк 1, 19). Осим тога, код Луке не постоји извештај о томе да ли је Јосиф хтео да отпусти Марију, али се приликом Исусовог рађања, појављује Анђео Господњи (ког у другачијем контексту, именује и Матеј), који стаје међу пастире (Лк 2, 9). У *Прошодјеванђељу Јаковљевом* дата фигура носи следећа имена: анђео Господњи, анђео, а тек када Марија оде у Јелисаветин дом, саопштава се да је посредни архангел Гаврил. У *Сказању Афродитијана Персијанца* говори се о анђелу, док се у *Свешћенствима Исуса Христа* јавља анђео Божији. У другој стихирини на *Господи возвах* именован је као архистратиг, што је пре именовање које се приписује архангелу Михаилу, док у трећој литијској стихирини назван архангел Гаврило.

На основу изнетог, могуће је издвојити следећа имена под којим се фигура анђела јавља: анђео, анђео Господњи, анђео Божији, архистратиг, анђео Гаврило, архангел Гаврило.

У Лукином јеванђељу не налазимо ниједну физичку карактеризацију овог Божјег посланика, међутим, у *Удворењу*, Дева му се обраћа са „младићу јуначе” (Венцловић 2006: 81), односно, „по образу мотрим те кано анђела, ал по стасу човека те видим” (Венцловић 2006: 81). Дате слике проистичу из химнографије празника Благовести. Марија се, настављајући Сарино делање, шали с њиме: „О млад јуначе, дивно је то твоје чудесно к мени указивање и стојање ти врлу ћуд лепу указује. А како си ти то смео дрзнути тако овде улезти к мени, чудим се, без гласа у моју кућицу, ни куцнуо у врата, ни запитао слобода ми је ући? Зар се ме тек тако за неку просту девојку а не за Марицу мислио да сам?” (Венцловић 2006: 82), што може довести до разумевања фигуре архангела Гаврила у Венцловићевој беседи као еротизоване фигуре: Он је „јунак” и „младић”, има стас (девојка га такво види!) војника. Када то изговара, Дева се *шали* са њиме, започињући еротичку игру. Еротички чин, физички уобличен кроз додир и сусрет два тела у времену икона је додир у љубави, коју вечност похрањује, а осећање присуства трансцендентног у једном физичком чину у (грчкој) митској свести проузроковало је стварање фигуре бога Ероса. У хришћанству и Библији пак долази до истанчавања, нијансирања и продубљивања ове фигуре, у оквиру чега, „уколико се спозна дубљи, метафизички смисао сваког ероса, лакше ће се схватити да, само у поменутом случају, скретање или повлачење сексуалности од њеног најнепосреднијег објекта неће оставити последице, јер ће оно бити условљено управо тим дубоким смислом” (Евола 1982: 67). Пушкин (1960: 121) је најдаље отишао у разградњи канона, што је посебно видљиво у начину на који осликава Марију: „Шестнацатъ лет, невинное смирење, / Бровь темная, двух девственных холмов / Под полотном упругое движенье, / Нога любви, жемчужный ряд зубов... / За чем же ты, еврейка, улыбулась, / И по лицу румянец пробежал?”

Име архангела Гаврила тумачи се као „Бог, моја снага”, оно, такође, може значити и „муж божји” (Тодоровић 2007: 17), те у том контексту, изостанак Јосифа, као телесног мужа, оправдава се присуством сасвим друкчије уобличене фигуре супружника, који од Бога бива послан да девици открије „божански избор за постајање Мајке Сина Божијег и Месије Спаситеља” (Мираваље 2007: 74).

Новорођено дете не настаје по „закону телесне заповести, него по сили живота неуништивога” (Јев 7, 16), што је *differentia specifica* еротског у односу на друга човекова искуства. Павловска сила живота, од које „маторост се подмлади, разглављени уди очвртнуше, раслаба телесна објача фришко” (Венцловић 2018), наћи ће своје место и у Пушкиновој поеми (1960: 123), где се у веселом духу представља како Марија види и доживљава архангела Гаврила: „Пернатый шлем, роскошные уборы, / Сиянье крил и локонов златых, / Высокий стан, взор

томный и стыдливый — / Всё нравится Марии молчаливой. / Царя небес любить она хотела, / Его слова приятны были ей, / И перед ним она благоговела, — / Но Гавриил казался ей милей...”

Искуство које је девица Марија, како библијска, тако и Венцловићева, или општено, *жена*, од „Саре и Ревеке и Ане” (Венцловић 2018) до било које мајке, могла имати током посете трансцендентног у њено тело, можда најбоље личним сведочењем илуструје Света Тереза:

„Видех код њега једно дуго златно копље и његов врх као да је пламтео. Чинило ми се да га више пута забата у моје срце и да ме пробата све до утробе! Кад га је извукао, чинило ми се да са њим излази и моја утроба, и да ме оставља испуњену ватреном љубављу према Богу. Бол је био тако велики да сам од њега јечала, али у том прејаким болу било је таквог блаженства да нисам могла да пожелим да престане... Бол није био телесни, него духовни, мада у томе тело учествује, и то у великој мери. То је био тако нежан љубавни загрљај душе и Бога да сам молила Бога у његовој доброты да омогући да га осети свако ко би могао да помисли да лажем.” (Батај 2009: 179).

Посредовање анђела у мистичком искуству потврђује Тереза Авилска. Њена визија важна је, између осталог, зато тога што оприсутњује еротичке аспекте фигуре анђела. Духовна и мистичка искуства неодвојива су од телесног. Терезин „невероватно јак бол у којем је кондензована алгебра екстазе” (Манчић 2010: 83), колико је духован, толико је и телесан.

3. Закључак

На основу изнетог, може се закључити да апокрифне и литерарне обраде јеванђеоског наратива о благовештењу архангела Гаврила Марији Богородици у великој мери представљају проширење дате новозаветне деонице. У кључним фигурама овог догађаја, Марији Богородици и архангелу Гаврилу, долази до наглашавања њихових хуманих аспеката: у Марији се истичу њене девојачке црте, док се архангел Гаврил уобличава као младић, војник. Такође, апокрифни наративи, химнографија празника Благовести, посебно Венцловићев текст, значајни су због допунских елемената у односу на поменута јеванђелска места: у њима се проширује и детаљније описује сам сусрет Марије Богородице и архангела Гаврила, те успостављају паралеле између првог стварања и постањског наратива о змијиним наговарању Еве и другог стварања и архангеловог благовештења Марији.

Извори

- Венцловић 2006: Гаврил Стефановић Венцловић, *Беседа на дан Благовести*, у: М. Ломпар, З. Несторовић (прир.), *Српска књижевност XVIII и XIX века: барок, просвећености, класицизам, прејеромантијизам: христоматија*, књ. 1, Београд: Народна књига – Алфа.
- Венцловић 2018: Г. С. Венцловић, *Црни биво у срцу*, <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>. 22. 8. 2018.
- ПЈ 2005: Протојеванђеље Јаковљево, у: Т. Јовановић (прир.), *Апокрифи новозаветни*, Београд: СКЗ, Просвета.
- Пушкин 1960: Алесандр Сергеевич Пушкин, *Собрание сочинений, том шрепшии, поэмь, сказки*, Москва: Государственное издательство Художественной Литературы. <<http://rvb.ru/pushkin/tocvol3.htm>> 12. 2. 2020.

- САПд: Сказање Афродитијана Персијанца (дужа верзија), у: Т. Јовановић (прир.), *Апокрифи новозаветни*, Београд: СКЗ, Просвета.
- Светло писмо Стјарога и Новога завјетна* (2006), прев. Ђура Даничић и Вук Караџић, Сремска Митровица: Имприматор.
- СИХ 2005: Свештенство Исуса Христа, у: Т. Јовановић (прир.), *Апокрифи новозаветни*, Београд: СКЗ, Просвета.

Литература

- Анђелковић 2009: М. Анђелковић, Интеркултурна структура света апокрифа, у: Д. Бошковић (ур.), *Интеркултурни хоризонти: јужнословенске/евројске парадиџме и српска књижевност* (Зборник радова са међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност), Књ. 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 39–44.
- Анђелковић 2013: М. Анђелковић, Тематски оквир Венцловићевих беседа на Божић, у: *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, XLIII, 2, 723–732.
- Анђелковић 2019: М. Анђелковић, Савино *Житије Светог Симеона* и интертекстуалност, *Црквене студије*, бр. 16, Ниш: Центар за црквене студије, 329–346.
- Батај 2009: Жорж Батај, *Ероџизам*, Београд: Службени гласник.
- Богослужбене књиге, доступно на: <https://sites.google.com/site/toloskparohija/bogosluzbene_knjige> 15. 9. 2019.
- Влахос 2009: Ј. Влахос, Благовести Пресвете Богородице, у: Ј. Србуљ (ур.), *Пресвета Богородице, сјаси нас, Књига о Мајци Божијој и Њеном заштитништву за нас, Мајка Божија у православом Предању: животи и подвизи, чуда и празници*, Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке.
- Гербран, Шевалије 2009: А. Гербран, Ж. Шевалије, *Речник симбола*, Нови Сад: Стилос Арт, ИК Киша.
- Евдокимов 2001: П. Евдокимов, *Жена и спасење света: О благодатним даровима мушкараца и жене*, Цетиње: Светигора.
- Евола 1982: Ј. Евола, *Ерос у области иницијација и магије*, у: М. Комненић (прир.), *Гордагни ерос (Огледи о ероџизму)*, Београд: Просвета.
- Зизјулас 2009: Ј. Зизјулас, *Доџмајске шеме*, Нови Сад: Беседа.
- Илић 2008: Н. Илић, *Пресвета Богородица: најзначајнији догађаји из живота Пресвете Богородице и њена слава*, Београд: Театар ЗА, Академија СПЦ за уметност и конзервацију.
- Кавасила 2020: Н. Кавасила, *Слово на Благовештение Пресвјатой Владычицы нашей Богородицы и Приснодевы Марии*, <https://azbyka.ru/otechnik/Nikolaj_Kavasila/slovo-na-blagoveshhenie-presvjatoj-vladychitsy/> 12. 2. 2020.
- Манчић 2010: А. Манчић, *Прстџом анђела ђо снеџу – Оглед из мистике*, Београд: Службени гласник.
- Миравал 2007: М. Miravalle, *Mariology – A Guide For Priests, Deacons, Seminarians, and Consecrated Queenship*. Persons, USA: Queenship Publishing.
- Николос 2015: А. Nicholos, *There is no rose (The Mariology of the Catholic Church)*, Minneapolis: Fortress Press.
- Павић 1972: М. Павић, *Гаврил Стјефановић Венцловић*, Београд: СКЗ.
- Таубес 2008: Ј. Таубес, *Павлова ђолиџичка теологија*, Сарајево: Ex libris, Rijeka, Synopsis.
- Тодоровић 2007: Ј. Тодоровић, *О анђелима: свети оци о анђелима ђосџодњим*, Будва: Манастир Подмаине (Подострог).

Ђелијски 2016: Преподобни Јустин Ђелијски, *Беседа на Благовести*, <<http://eparhija-zicka.rs/beseda-na-blagovesti-sveti-justin-celjski/>>12. 2. 2020.

ANNUNCIATION: ONTOLOGY OF THE FEAST AND EROTICA OF LITERATURE IN CANONICAL, APOCRYPHAL AND LITERARY SOURCES

Summary

The paper examines the relationship between the Gospel narrative of the Annunciation of the Archangel Gabriel to Mary the Virgin (Lk 1, 26 - 38; Mt 1:18) and the corresponding apocryphal (*Protojevanđelje Jakovljevo*, *Skazanje Afroditiјana Pesrijanca* (longer version), *Sveštenstvo Isusa Hrista*) with literary (*Udvorenje arhangela Gavrila devoјci Mariјi*, by Gavril Stefanovic Venclovic, *Gavriliada*, by Alexander Sergeyevich Pushkin) texts and the hymnography of the Feast of the Annunciation. In this paper we examine the canonical and apocryphal characteristics of individual figures of the archangel Gabriel (who is variously named as: angel, angel of the Lord, archangel Gabriel, angel of God) and the Mary the Virgin.

Keywords: Annunciation, Mary the Virgin, archangel Gabriel, mariology, theotocology, angelology, theo-poetics, imagination

Ђорђе М. Ђурђевић